

23 Αυγούστου 2014

Η Θεοτόκος, εικόνα της Ανθρώπινης Ελευθερίας

[Ορθοδοξία](#) / [Θεοτόκος](#)

[Μητροπολίτης Διοκλείας Κάλλιστος Ware](#)

Ουκ ειμί ελεύθερος; (Α΄ Κορ. 9, 1)

Ως πείθων, ου βιαζόμενος ἵ βία γαρ ου πρόσετι τω Θεώ.

[Ο Θεός πείθει και δεν βιάζει ἵ γιατί η βία δεν του ταιριάζει.]

(Επιστολή προς Διόγνητον vii, 4).

Τί να προσφέρουμε;

Σε έναν ορθόδοξο ύμνο που ψάλλεται την παραμονή των Χριστουγέννων στον εσπερινό, η παρθένος Μαρία θεωρείται η ανώτερη και πληρέστερη προσφορά που η ανθρωπότητά μας μπορεί να προσφέρει στον Δημιουργό:

Τι σοι προσενέγκωμεν Χριστέ,

ότι ώφθης επι γης ως άνθρωπος δι' ημάς;

έκαστον γαρ των υπό σου γενομένων κτισμάτων

την ευχαριστίαν σοι προσάγει '

οι άγγελοι τον ύμνον ·

οι ουρανοί τον αστέρα ·

οι μάγοι τα δώρα ·

οι ποιμένες το θαύμα ·

η γη το σπήλαιον ·

η έρημος την φάτνην ·

ημείς δε μητέρα παρθένον.

Ως η υπέρτατη ανθρώπινη προσφορά μας, η Μητέρα του Θεού αποτελεί πρότυπο – δίπλα στον ίδιο τον Χριστό και με τη χάρη του Θεού – του τι σημαίνει να είναι κανείς πρόσωπο. Είναι ο καθρέφτης, μέσα στον οποίο αντικατοπτρίζεται το δικό μας αληθινό ανθρώπινο πρόσωπο. Και ό,τι αυτή εκφράζει, ως πρότυπο και παράδειγμά μας, είναι πέρα από κάθε ανθρώπινη ελευθερία. «Ουκ ειμί ελεύθερος;» διερωτάται ο απόστολος · και η Παναγία μας δείχνει ακριβώς τι σημαίνει αυτή η ελευθερία.

Η ελευθερία, η ικανότητα δηλαδή να παίρνει κανείς ηθικές αποφάσεις ενσυνείδητα και με την αίσθηση της πλήρους ευθύνης ενώπιον του Θεού, είναι αυτή που περισσότερο από κάθε τι άλλο κάνει τον άνθρωπο να ξεχωρίζει από τα άλλα ζώα. Ο Σέρεν Κίρκεγκωρ γράφει ότι «το πιο τρομακτικό πράγμα που παραχωρήθηκε στα ανθρώπινα πρόσωπα είναι η επιλογή, η ελευθερία». 1 Χωρίς την ελευθερία της επιλογής, δεν υπάρχει αυθεντικό πρόσωπο. Όταν ο Θεός λέει στον Ισραήλ, «διαμαρτύρομαι υμίν σήμερον τον τε ουρανόν και την γην, την ζωήν και τον θάνατον δέδωκα πρό προσώπου υμών, την ευλογίαν και την κατάραν · έκλεξαι...» 2 μας προσφέρει ένα δώρο, συχνά πικρό και επώδυνο, ακόμα και τραγικό, που είναι δύσκολο να το χρησιμοποιήσουμε ορθά, χωρίς το οποίο, όμως, δεν είμαστε αυθεντικά ανθρώπινοι. Είναι η ελευθερία της επιλογής, περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, που απαρτίζει την εικόνα του Θεού μέσα μας.

Αυτό βέβαια πρέπει να επεξηγηθεί. Η Θεία ελευθερία είναι απροϋπόθετη, ενώ η δική μας ελευθερία, μέσα σε έναν αμαρτωλό και πεπτωκότα κόσμο, είναι περιορισμένη, ποτέ δεν καταργείται · παραμένει, κατά κάποιο τρόπο, απαραμείωτη και αναφαίρετη.

Ας εξετάσουμε μαζί τη φύση αυτής της ελευθερίας, που είναι ουσιαστική για το ανθρώπινο πρόσωπό μας και την οποία η υπερευλογημένη Θεοτόκος επέδειξε σε υπερθετικό βαθμό στον Ευαγγελισμό.

Ανταπόκριση στην Ελευθερία

Κατά την άποψη του Καρλ Μπάρτ, είναι θεμελιώδες σφάλμα να φανταστούμε ότι στον Ευαγγελισμό η Παναγία παίρνει μια απόφαση, από την οποία εξαρτάται η σωτηρία του κόσμου. Όμως, το να δούμε στην Παναγία (όπως υποστηρίζει ο Μπάρτ στην Εκκλησιαστική Δογματική του) «το ανθρώπινο δημιούργημα που συνεργάζεται με τρόπο δουλικό στη δική της λύτρωση στη βάση της προληπτικής χάριτος» είναι αίρεση, στην οποία το «Όχι», πρέπει να διατυπωθεί με τρόπο αμείλικτο. Κατά τον Μπάρτ, πρέπει να καταλάβουμε το ρόλο της στον Ευαγγελισμό, «μόνο ως τη μορφή του ανθρώπου χωρίς θέλημα, χωρίς επιτεύγματα, χωρίς δημιουργικότητα, χωρίς αυτεξούσιο, μόνο ως τη μορφή του ανθρώπου που μπορεί απλώς και μόνο να λάβει, απλώς και μόνο να είναι έτοιμος, απλώς και μόνο να αφήσει να γίνει κάτι στον - αλλά και μαζί με τον - εαυτό του». (3)

Η προσέγγιση της χριστιανικής Ανατολής είναι εντελώς διαφορετική. Όπως διατυπώνεται από τον λαϊκό θεολόγο του 14ου αι. άγιο Νικόλαο τον Καβάσιλα:

«Η σάρκωση του Λόγου δεν ήταν μόνο έργο του Πατρός, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος - του πρώτου συναινούντος, του δευτέρου κατερχομένου, του τρίτου επισκιάζοντος - αλλά και έργο της θέλησης και της πίστης της Παρθένου. Χωρίς τα τρία Θεία Πρόσωπα το σχέδιο αυτό δεν θα μπορούσε να τεθεί σε κίνηση ` αλλά και, με ανάλογο τρόπο, το σχέδιο αυτό δεν θα μπορούσε να φέρει αποτέλεσμα χωρίς τη συναίνεση και την πίστη της πανάγνου Παρθένου. Μόνο αφού τη διδάσκει και την πείθει, πράγματι, ο Θεός, την καθιστά μητέρα Του και παίρνει από αυτή τη σάρκα, που η ίδια συνειδητά επιθυμεί να Του προσφέρει. Ακριβώς όπως ο Ίδιος συνελήφθη με τη δική Του ελεύθερη επιλογή, με τον ίδιο τρόπο και αυτή έγινε μητέρα Του εθελούσια και με την ελεύθερη συναίνεσή της». (4)

Ο Καβάσιλας αντιλαμβάνεται τη σημαντικότερη συμβολή της κτιστής ανθρώπινης ελευθερίας της Παρθένου στη Σάρκωση. «Ως πείθων, ου βιαζόμενος». Η δήλωση αυτή στην προς Διόγνητον Επιστολή εφαρμόζει επακριβώς στο γεγονός του Ευαγγελισμού. Ο Θεός χτυπά την πόρτα, δεν τη σπάζει.

Η Παναγία έχει επιλεγεί, αλλά και η ίδια κάνει μια πράξη επιλογής. Δεν είναι απλώς και μόνο δεκτική, δεν είναι απλώς και μόνο «χωρίς θέλημα, χωρίς επιτεύγματα, χωρίς δημιουργικότητα», αλλά ανταποκρίνεται με δυναμική

ελευθερία. Όπως το εκφράζει ο Άγιος Ειρηναίος, «η Μαρία συνεργάζεται με την Οικονομία». (5) Κατά τον Απόστολο Παύλο, είναι «συνεργός» του Θεού, δηλαδή όχι μόνο ένα εύκαμπτο εργαλείο, αλλά δραστήρια μέτοχος του μυστηρίου. Δεν παρατηρούμε σε αυτήν παθητικότητα αλλά ανάμειξη, όχι υποταγή αλλά συνεργασία, όχι παράδοση αλλά αμοιβαιότητα σχέσης.

Όλα αυτά συνοψίζονται στην απάντηση της Παναγίας στον άγγελο: «Ίδού η δούλη Κυρίου _ γένοιτό μοι κατά το ρήμα σου». (6) Η απάντηση αυτή δεν ήταν ένα αναπόφευκτο συμπέρασμα _ η Παναγία θα μπορούσε να είχε αρνηθεί. Η βία είναι ξένη προς τη θεία φύση και έτσι ο Θεός δεν ενανθρώπησε χωρίς να ζητήσει πρώτα τη θεληματική συμφωνία εκείνης την οποία επιθυμούσε να καταστήσει μητέρα Του. Όπως επιμένει ο πάπας Παύλος, στην περίφημη δήλωσή του *Marialis Cultus* (Η Λατρεία της Μαρίας) (2 Φεβρουαρίου 1974), η Παναγία «εμπλέκεται από τον Θεό σε διάλογο μαζί Του» και «δίνει τη δραστική και υπεύθυνη συγκατάθεσή της». Πρέπει να δούμε σε αυτήν όχι απλώς μια «δειλά υποταγμένη γυναίκα», (7) αλλά μια γυναίκα που κάνει μια «θαρραλέα επιλογή». Παίρνει μίαν απόφαση. Είναι εντυπωσιακό γεγονός - στο οποίο ποτέ δεν θα μπορέσουμε να στρέψουμε τη σκέψη μας αρκετά ικανοποιητικά - το ότι, ενώ η δημιουργία του κόσμου έγινε πραγματικότητα αποκλειστικά από την εξάσκηση της Θείας βούλησης, η αναδημιουργία του κόσμου τέθηκε σε κίνηση μέσα από τη συνεργασία μιας νεαρής χωρικής που αρραβωνιάστηκε έναν ξυλουργό.

Μετοχή, Σιωπή, Πόνος

Αν η Θεοτόκος αποτελεί αληθή εικόνα της ανθρώπινης ελευθερίας, της αυθεντικής ελευθερίας και απελευθέρωσης, τη στιγμή του Ευαγγελισμού, τότε η δράση και αντίδρασή της στα γεγονότα που ακολουθούν αμέσως μετά στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιον, επεξηγεί τρεις βασικές συνέπειες του τι σημαίνει να είσαι ελεύθερος. Η ελευθερία συνδέεται με τη μετοχή, τη σιωπή και τον πόνο.

Η ελευθερία συνδέεται με τη μετοχή. Η πρώτη ενέργεια της Παναγίας, μετά τον Ευαγγελισμό, ήταν να μοιραστεί τα καλά νέα με κάποιο άλλο πρόσωπο. Πηγαίνει με σπουδή στα ορεινά, στο σπίτι του Ζαχαρία και χαιρετά την εξαδέλφη της Ελισάβετ. (8)

Εδώ υπάρχει ένα ουσιαστικό στοιχείο της ελευθερίας: δεν μπορείς να είσαι ελεύθερος μόνος. Η ελευθερία δεν είναι μοναχική αλλά κοινωνική. Υπονοεί σχέση, ένα «Εσύ» όπως και ένα «Εγώ». Εκείνος που είναι εγωκεντρικός, που απαρνείται κάθε ευθύνη έναντι των άλλων, δεν κατέχει τίποτε περισσότερο από μια κίβδηλη ελευθερία. Στην πραγματικότητα, είναι αξιοθρήνητα ανελεύθερος. Η απελευθέρωση, στην ορθή της κατανόηση, δεν είναι περιφρονητική απομόνωση ή επιθετική αυτοδιεκδίκηση, αλλά συνεργασία και αλληλεγγύη. Να είμαστε

ελεύθεροι σημαίνει να μοιραζόμαστε το πρόσωπο, να βλέπουμε με τα μάτια των άλλων, να αισθανόμαστε με τα αισθήματά τους: «είτε πάσχει εν μέλος, συμπάσχει πάντα τα μέλη». (9) Είμαι ελεύθερος μόνο αν γίνω πρόσωπο, αν στραφώ προς τους άλλους, κοιτώντας μέσα στα μάτια τους και επιτρέποντάς τους να κοιτούν μέσα στα δικά μου. Να αποστρέψω το πρόσωπό μου, να αρνηθώ τη μετοχή, σημαίνει να στερηθώ την ελευθερία.

Στο σημείο αυτό το χριστιανικό δόγμα περί Θεού βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με την κατανόησή μας περί ελευθερίας. Ως χριστιανοί πιστεύουμε σε ένα Θεό που δεν είναι απλώς «Μονάς», αλλά «Μονάς εν Τριάδι». Η θεία εικόνα μέσα μας είναι συγκεκριμένα η εικόνα του Τριαδικού Θεού. Ο Θεός, ο δημιουργός και το αρχέτυπό μας, δεν είναι ένα μόνο πρόσωπο, αυτάρκης και αγαπών μόνο τον Εαυτό Του, αλλά είναι κοινωνία τριών προσώπων, που το Ένα μένει μέσα στο Άλλο, μέσα από μια αδιάκοπη κίνηση αμοιβαίας αγάπης.

Από αυτό προκύπτει ότι η θεία εικόνα μέσα μας, που αποτελεί την άκτιστη πηγή της ελευθερίας μας, είναι μια εικόνα σχέσης, που γίνεται αντιληπτή μέσα από τη συντροφικότητα και την περιχώρηση. Αν πει κανείς: «είμαι ελεύθερος, γιατί είμαι δημιουργημένος κατ'εικόνα Θεού», είναι ανάλογο με το να πει: «Σε χρειάζομαι, ώστε να είμαι ο εαυτός μου». Δεν υπάρχει πραγματικό πρόσωπο, εκτός αν υπάρχουν δύο πρόσωπα σε αμοιβαία σχέση και δεν υπάρχει πραγματική ελευθερία παρά εκεί όπου υπάρχουν δύο τουλάχιστον πρόσωπα που μοιράζονται μαζί την ελευθερία τους.

Εδώ, λοιπόν, έχουμε το πρώτο στοιχείο που η Παναγία μας διδάσκει για την ελευθερία. Το στοιχείο αυτό δηλώνει σχέση, άνοιγμα στους άλλους, ευαισθησία. Κανένας μας δεν μπορεί να είναι ελεύθερος χωρίς το ρίσκο και την περιπέτεια της μοιρασμένης αγάπης.

Αν η ελευθερία σχετίζεται με τη μετοχή, τότε σχετίζεται και με τη σιωπή, δηλαδή με το να ακούει κανείς. «Ιδού η δούλη Κυρίου γένοιτό μοι κατά το ρήμα σου», απαντά η Παναγία στον Ευαγγελισμό. Η στάση της είναι στάση ακοής του Λόγου του Θεού. Πράγματι, αν δεν είχε ακούσει το Λόγο του Θεού και δεν τον είχε λάβει μέσα στην καρδιά της, μέσα από την ακοή, δεν θα μπορούσε ποτέ να συλλάβει και να φέρει στην κοιλία της τον Λόγο κατά τρόπο φυσικό. Ο Ευαγγελιστής Λουκάς επιμένει να παρουσιάζει αυτό το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Θεοτόκου, ως εκείνης που ακούει, σε περισσότερες από μια περιπτώσεις. Μετά την επίσκεψη των ποιμένων στον νεογέννητο Χριστό, γράφει: «η δε Μαρία πάντα συνετήρει τα ρήματα ταύτα συμβάλλουσα εν τη καρδιά αυτής» (10) . Ο Ευαγγελιστής τελειώνει τη διήγηση του δωδεκαετούς Ιησού με ένα παρόμοιο σχόλιο: «και η μήτηρ αυτού διετήρει πάντα τα ρήματα ταύτα εν τη καρδιά αυτής» (11) . Η ανάγκη της να

ακούσει τονίζεται το ίδιο emphaticά στην προειδοποίησή της στους δούλους κατά το γάμο της Κανά, «ό,τι αν λέγη υμίν, ποιήσατε». (12) . Αυτές είναι και οι τελευταίες αναφερόμενες λέξεις της στα Ευαγγέλια, η πνευματική της κληρονομιά στην Εκκλησία: «Άκουσε, δέξου, απάντησε». Αργότερα, στο Ευαγγέλιο του Λουκά – όταν η γυναίκα από το πλήθος ευλογεί τη Μητέρα του Χριστού και Εκείνος απαντά «μακάριοι οι ακούοντες τον λόγον του Θεού και φυλάσσοντες αυτόν» (13) – σε πλήρη αντιδιαστολή με Οποιονδήποτε υπαινιγμό έλλειψης σεβασμού προς εκείνη που τον κυοφόρησε, ο Χριστός ζητά να φανερώσει περισσότερο τι αποτελεί την πραγματική της δόξα. Δεν θα τιμάται απλά λόγω του φυσικού γεγονότος της μητρότητάς της, αλλά γιατί άκουσε ενδόμυχα το λόγο του Θεού με όλη της τη θέληση και με πλήρη αξιοπρέπεια της προσωπικής της ελευθερίας και τον διατήρησε μέσα της.

Επομένως, φανερώνεται και ένας δεύτερος τρόπος, με τον οποίο η Θεοτόκος καθίσταται εικόνα της ανθρώπινης ελευθερίας. Για τον Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά και την Ορθόδοξη μυστική παράδοση η Παναγία είναι μια «ησυχάστρια», που υπηρετεί το Άγιο Πνεύμα με τη σιωπή της καρδιάς. Η εσωτερική σιωπή αυτού του είδους δεν είναι αρνητική – μια απλή απουσία ήχων ή μια παύση μεταξύ λέξεων – αλλά είναι θετική και ζωντανή, πηγάζοντας από τα βάθη της ύπαρξής μας και αποτελώντας μέρος της βασικής δομής του ανθρωπίνου προσώπου μας. Χωρίς σιωπή δεν είμαστε αυθεντικά ανθρώπινοι και χωρίς σιωπή δεν είμαστε αυθεντικά ελεύθεροι. Ενώ η αδιάκοπη φλυαρία υποδουλώνει, η ικανότητα να ακούει κανείς είναι ουσιαστικό μέρος της ελευθερίας. Η Θεοτόκος είναι ελεύθερη γιατί ακούει. Αν δεν γίνουμε ικανοί να ακούμε τους άλλους – αν δεν αποκτήσουμε, ως ένα βαθμό, τη δημιουργική εσωτερική σιωπή, όπως έκανε η ίδια – θα πάσχουμε από απουσία πραγματικής ελευθερίας. Μόνο εκείνος που ξέρει να σιωπά και να ακούει είναι ικανός και να παίρνει αποφάσεις με αυθεντική ελευθερία επιλογής.

Υπάρχει, επίσης, και μια τρίτη πλευρά της ελευθερίας που υπογραμμίζει το Ευαγγέλιο του Λουκά. Κατά την Υπαπαντή του Χριστού, λέει ο Συμεών στην Παναγία «και σου αυτής την ψυχήν διελεύσεται ρομφαία». (14)

Η ελευθερία σχετίζεται με τον πόνο. Αυτό σημαίνει κένωση (άδειασμα του εαυτού), άρση του σταυρού, εγκατάλειψη της ζωής για χάρη των άλλων. Η εθελοντική επιλογή της Παναγίας στον Ευαγγελισμό της δημιουργεί θλίψη, αλλά και χαρά. Ανάμεσα στους σύγχρονους διανοητές ο Ρώσος Νικολάι Μπερντιάγιεφ – ο «δέσμιος της ελευθερίας», όπως τον αποκαλούσαν οι κριτικοί του, ένα προσωνύμιο που του προξενούσε ιδιαίτερη ικανοποίηση – έχει παρατηρήσει με οξεία σαφήνεια το υψηλό κόστος της ελευθερίας. «Πάντοτε γνώριζα», δηλώνει στην αυτοβιογραφία του Όνειρο και Πραγματικότητα, «ότι η ελευθερία γεννά τον πόνο, ενώ η άρνηση να είναι κανείς ελεύθερος, ελαττώνει τον πόνο.

Η ελευθερία δεν είναι εύκολη, όπως διατείνονται οι εχθροί της και οι συκοφάντες της – η ελευθερία είναι βαρύ φορτίο. Οι άνθρωποι... συχνά απαρνούνται την ελευθερία για να ελαφρύνουν τη μοίρα τους». (15)

Ο κοπιώδης, θυσιαστικός χαρακτήρας της ελευθερίας είναι το ίδιο προφανές και στη διήγηση του Ντοστογιέφσκι «Το Αφήγημα του Μεγάλου Ιεροεξεταστή» στο έργο του Οι Αδελφοί Καραμαζόβ. Ο ιεροεξεταστής μέμφεται τον Χριστό γιατί κατέστησε την ανθρωπότητα ελεύθερη και, επομένως, της επέβαλε έναν πόνο πολύ οξύ για να τον υπομείνει. Εξαιτίας της λύπησης για την ανθρώπινη αγωνία, όπως υποστηρίζει ο ιεροεξεταστής, ο ίδιος και οι συνάδελφοί του έχουν αφαιρέσει το σκληρό αυτό δώρο της ελευθερίας: «Διορθώσαμε τη δουλειά σου», λέει στον Χριστό. Έχει δίκιο. Η ελευθερία είναι πραγματικά ένα βαρύ φορτίο, όπως κατάλαβε πολύ καλά η Παναγία κάτω από το Σταυρό. Ωστόσο, χωρίς ελευθερία δεν μπορεί να υπάρχει ούτε πραγματικό πρόσωπο ούτε αμοιβαία αγάπη. Αν αρνούμαστε να ασκήσουμε το δώρο της ελευθερίας που ο Θεός μας προσφέρει, υποβιβάζουμε τους εαυτούς μας σε υπανθρώπους και αν αρνούμαστε στους άλλους την ελευθερία τους, τους αρνούμαστε το δικαίωμα να είναι άνθρωποι.

Αυτοί είναι μερικοί από τους τρόπους, μέσα από τους οποίους η Θεοτόκος, ο καθρέπτης και το πρότυπό μας, λειτουργεί ως εικόνα της ανθρώπινης ελευθερίας. «Ουκ ειμί ελεύθερος;» Πράγματι, ο καθένας μας έχει δημιουργηθεί ελεύθερος. Όμως η ελευθερία δεν είναι μόνο δώρο, αλλά και πρόκληση, έργο το οποίο πρέπει να φέρει κανείς σε πέρας, όπως φανερώνει το παράδειγμα της Θεοτόκου. Η ελευθερία δεν πρέπει απλώς να γίνεται αποδεκτή, αλλά χρειάζεται να ανακαλύπτεται, να μαθαίνεται, να χρησιμοποιείται, να γίνεται αντικείμενο υπεράσπισης – και τελικά να προσφέρεται. Ας ολοκληρώσουμε την αναφορά στον Κίρκεγκωρ, με την οποία ξεκινήσαμε. «Το πιο τρομακτικό πράγμα που παραχωρήθηκε στα ανθρώπινα πρόσωπα είναι η επιλογή, η ελευθερία. Και αν θέλεις να σώσεις την ελευθερία σου και να την κρατήσεις, υπάρχει μόνο ένας τρόπος: εκείνο το ίδιο δευτερόλεπτο να την επιστρέψεις στον Θεό, και μαζί της

τον ίδιο σου τον εαυτό». Μόνο με την επιστροφή της ελευθερίας μας στον Θεό – μέσα από την μετοχή, τη σιωπή και τον πόνο – μπορούμε πραγματικά να γίνουμε ελεύθερα πρόσωπα κατ'εικόνα της Αγίας Τριάδας, με βάση το παράδειγμα της υπερευλογημένης Θεοτόκου.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Άρθρα, μετάφραση A. Dru, (Οξφόρδη 1938) §1051
2. Δευτερονόμιο 30, 19
3. Τομ. 1, μέρος 2 (Εδιμβούργο, 1956), σελ. 143, 191.
4. Λόγος εις τον Ευαγγελισμόν 4 – 5. Pastrologia Orientalis 19, 488.
5. Κατά Αιρέσεων 3.21.7/PG 7, 953B.
6. Λουκ. 1, 38.
7. § 37.
8. Λουκ. 1, 39 – 40.
9. Α΄ Κορ. 12, 26.
10. Λουκ. 2, 19.
11. Λουκ. 2, 51.
12. Λουκ. 2, 5.
13. Λουκ. 10, 27 – 28.
14. Λουκ. 2, 35.

Από το περιοδικό "ΒΗΜΟΘΥΡΟ" τεύχος 1ο σελ. 42-46

Πηγή: <http://fdathanasiou.wordpress.com>

<http://bit.ly/1oZL5o7>